

«М.А. Гендельманның 110 жылдығына арналған «Сейфуллин окулары–19» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 19», посвященной 110-летию М.А. Гендельмана». - 2023.- Т. II, Ч. II.- Б. 137-141.

ӘОЖ 654.6:004(045)

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ АУДИТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУ МЕН ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІГІ

*Жомарт Раушан, 3 - курс студенті
Шаукерова З.М., э.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а.*

*С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті,
Астана қ.*

Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының аудиті – бұл еліміздің экономикасында өте маңызды рөл атқаратын саланың бірі, өйткені ол халықты азық-түлікпен, ал өнеркәсіп шикізатпен қамтамасыз етеді. Ауыл шаруашылығы өнімдері жыл бойына үлкен сұранысқа ие және мұндай компанияларға жыл сайын аудиторлық тексеру қажеттігі туындайды.

Ауыл шаруашылығының цифрлық трансформациясы негізінен елімізде бірқатар цифрлық технологияларды дәл егіншілік пен ақылды егіншіліктің өзара байланысты тұжырымдамалары аясында кешенді енгізуге негізделген. Дамудың қазіргі кезеңінде «ақылды» автоматтандыру мүмкіндіктері және дәлдік үшін ауыл шаруашылығы деректерін жинау және шешім қабылдау, өндірістік процестерді және ауыл шаруашылығы машиналарын басқару бойынша күрделі жүйелерді пайдалану қажет.

Цифрлық экономика экономикалық қызметтің барлық түрлерін дамыту үшін жаңа мүмкіндіктер жасайды. Ең алдымен ол аудиторлық қызметтер жататын ақпараттық қызметтерді ұйымдастыру-техникалық және әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіруге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект, үлкен деректерді, сонымен қатар кез-келген оқиғалардың, құбылыстардың сипаты мен реттілігін дәл сипаттау және алдын ала талдау негізінде дамушы технологиялар аудиторлық қызметті цифрландыруда қолданбалы аспектіні таба алады, бұл ақпаратты жинауды жеделдетуге, рәсімдерді орындаудан ақпаратты машинамен өңдеуге қолмен көшуге, аудиттелетін тұлғалардың қызметін жоспарлауды алгоритмдеуге және терендетіп түсінуге ықпал етеді.

Осылайша, аудиторлық салада дәстүрлі аудитті цифрлық (IT-аудит) түріне түрлендіру парадигмаларын ауыстыру жүзеге асырылады, оның әдіснамасы кәсіби саладағы машинамен оқыту технологиясына және кәсіби бұл саладағы барлық психикалық компоненттерді қолдануға негізделеді.

Еліміздің экономикасын стратегиялық дамытудың басты бағыттарының бірі экономикалық өсуді және жаһандық ақпараттық кеңістікте елдің мәртебесін арттыруды қамтамасыз ететін цифрлық технологиялар базасын қалыптастыру болып табылады.

Цифрлық экономика - өнімді ақпараттық базада бизнестің сапалы жаңа үлгілері қалыптасатын жаңа экономика және экономикалық қатынастар қалыптастырады. Қазіргі уақытта цифрлық бағдарламалар әзірлеу және енгізу мәселелері еліміздегі ауылшаруашылығы мен кәсіпорындар үшін өзекті болып отыр.

Халықаралық аудит стандарттарына сай құжат айналымын тексеруді жоспарлау, клиенттердің базаларынан есептік деректерді енгізу, анықтамаларды алу кезінде аудитке арналған бағдарламалық өнімдер өз бетінше, адамның көмегінен, когнитивтік процестерді іске асырмайды. Аудитор мамандығы жоғары білікті, ал жасалған тексеру әдістемелері мамандардың және аудиторлық фирманың зияткерлік капиталының ажырамас бөлігі болып табылатынын ескеру қажет. Аудиторлық қызметтердің сапасы аудиторлық қорытындыда айтылатын қызметтер мен пікір жинақталған тәжірибе мен жұмыс өтілімен, ықтимал қателіктер мен бұзушылықтармен салаларды түсінумен айқындалатын аудитордың талдамалық және кәсіби пайымдауына тікелей байланысты болады. Демек, аудиторлық қызметті ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіру үшін интеллектуалды көмекшілерді әзірлеу үшін негіз болатын цифрлық технологияларға көшу қажет.

Халықаралық экономикалық форумның болжамдары бойынша 2025 жылға қарай аудиторлық тексерулердің 30% -ға жуығы цифрлық технологияларды қолдану арқылы жүргізілетін болады. Мұндай үрдіс осы технологиялардың әлемдік нарықта сұраныс көлемінің өсуіне әкеледі[1].

Іскерлік қарым-қатынаста, өндірістік және қаржылық ақпаратты алмасу құралдарын өзгерту, бизнесті ұйымдастырудың түбегейлі жаңа нысандарының пайда болуы, коммерциялық және өндірістік шешу үшін электрондық басқару жүйелерін міндеттер менеджмент пен маркетингте, қаржы және инвестициялық ағындарды басқаруда революцияға әкелді.

Экономикалық қатынастар мен трансакциялар нысандарының өзгеруіне қарай қаржылық есептіліктің мазмұны қайта құрылады: объектілердің саны өседі, оларды қалыптастыру үшін бағалардың саны инвесторлардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін есептілікке енгізілетін көрсеткіштер ретроспективті бағалау және ықтималдық көрсеткіштері.

Бухгалтерлік есептегі ақпарат қана емес, шаруашылық, технологиялық және басқару процестерін зерттеу кезінде алынатын мәліметтер де қазіргі заманғы аудитке әсерін тигізеді, сонымен қатар оларға ішкі және сыртқы қолданысқа ашық болып табылатын деректер мен интернетсайттардың ақпарат көздері жатады.

Ақпараттың үлкен көлемі және оны қысқа мерзімде өңдеу, құрылымдалған және құрылымдалмаған деректерді біріктіру қажеттілігі жағдайында аудитті дәстүрлі нысанда жүргізу мүмкін емес.

Пайдаланушылардың әртүрлі консультациялық қызметтерге тұрақты қажеттілігінің артуы және ақпараттың өсіп келе жатқан алуан түрлілігі цифрлық технологияларды қолдануды талап етеді. Олардың көмегімен ақпараттың көлемін сақтауға және өңдеуге және қаржылық талдауға анализ жүргізу ғана емес, сонымен қатар қаржылық емес ақпарат структурасы бойынша ақпарат алуға мүмкіндік береді [2].

Цифрлық экономиканың ерекшелігі - цифрлық экономиканың экономикалық қызметте неғұрлым өнімді цифрлық технологиялар арқылы ақпараттық ағындарды жеделдетуге ықпал ететін ақпараттық сигналдардың дискретті деңгейлерімен қамтамасыз етуге және ақпаратты өңдеу мен берудің жоғары сапасы, сондай-ақ оны шектеусіз көлемде сақтауға мүмкіндік береді. Зерттеушілер цифрлық технология үшін «Когнитивтік технологиялар» және «Жасанды интеллект технологиялары» ұғымдарын синонимдер ретінде қарастырады. «Когнитивті» термині «Білу, тану» дегенді білдіреді, ал «Когнитивті экономика» - білімге негізделген экономика. Өз кезегінде, когнитивтік әдістер деп күрделі міндеттерді шешу үшін «Білім алу және сақтау процестеріне ықпал ету әдістері» түсініледі, ал когнитивтік технологиялар дегеніміз «Субъектілердің мақсаттарына қол жеткізудің деректерге сүйенетін тәсілдері мен алгоритмдерін тану, оқыту, коммуникация, адам мен жануарлардың ақпаратты өңдеу процестері туралы, нейронға, өзін-өзі ұйымдастыру теориясына, компьютерлік ақпараттық технологиялар, сана элементтерін математикалық модельдеу және басқа да бірқатар ғылыми бағыттары».

Когнитивтік технологияларды дамытудың қазіргі кезеңінде нейрондық желілерді қолдана отырып, жасанды интеллектуалды технологиялар неғұрлым перспективалы болып табылады[3].

Осыған орай дәстүрлі, когнитивтік және жасанды интеллектуалды аудитті салыстыру белгілері 1 - кестеде қарастырылған. Жүргізілген зерттеу нәтижесінде аудиторлық қызметте жасанды интеллектуалды аудит ғылыми білімнің дербес саласы ретінде цифрлық технологияларды қолдану мүмкіндіктері және даму перспективалары анықталды.

1 кесте - Ғылыми бағыттар ретінде дәстүрлі аудитті, когнитивтік аудитті және жасанды интеллектуалды аудитті салыстырмалы талдау

Салыстыру белгілері	Дәстүрлі аудит	Когнитивтік аудит	Жасанды интеллектуалды аудит
Анықтама	Тәуелсіз қаржылық бақылаудың әдістері мен тәсілдері туралы білім жүйесі	Аудитордың ойлау процестерімен кәсіби пайымдауды қалыптастырумен және аудиторлық пікірді тұжырымдаумен	Аудиторлық қызметте жасанды интеллект технологиялары мен когнитивтік аудит әдістерін қалыптастыруды,

		(айтумен) байланысты ментальды жағдайлармен айналысатын ғылым	енгізуді және қолдануды зерттеумен айналысатын ғылым
Ғылыми санаты	Аудиторлық тәуекел, аудиторлық дәлелдер, аудиторлық іріктеу, рәсімдер, маңыздылық және т.б.	Аудиттің кәсіби когнициясы, аудитордың кәсіби пайымдау тұжырымдамасы, аудиторлық қорытындының дискурсы	Аудитордың жасанды интеллекті, аудиторлық қызметтің когнитивтік экожүйесі
Объекті	Аудиторлық қызмет, оны ұйымдастыру және өткізу процесі	Практикалық аудиторлық қызметтегі танымдық-ойлау процестері және аудиторлық рәсімдерді орындау, кәсіби пайымдау кезінде зияткерлік қасиеттер мен сыни ойлау қабілеттерінің жиынтығы ретінде когнитивтік құзыреттілік	Аудиторлық қызметтің когнитивтік экожүйесі, жасанды интеллект технологияларын енгізу процесі және когнитивтік процестер
Әдісна масы	Жеткілікті және тиісті аудиторлық дәлелдемелер алу үшін жалпы және жеке әдістердің жиынтығы	Аудитордың когнитивтік ойлауын қалыптастыру тәсілдері мен әдістерінің жиынтығы	Жасанды интеллект, машинамен оқыту, когнитивтік әдістердің әдістері мен технологияларының жиынтығы
Ескерту – кесте автормен жасалынған			

Қорытындылай келе, біріншіденаудит саласындағы ғылыми зерттеулерді талдау сандық технологияларға көшудің теориялық-әдістемелік және ғылыми-техникалық алғышарттарын қалыптастырды. «Үлкен төрттік» елдері компанияларының тәжірибесі қазіргі уақытта әлемдік нарықта

қолжетімді жекелеген аудиторлық рәсімдерді жаңғыртуға қабілетті жасанды интеллектуалды технологиялар және кешенді түрде аудиторлық қызметтің когнитивтік экожүйесін құруда.

Екіншіден, жасанды интеллект технологиялары үлкен деректерді сипаттау және белсенді талдау әдістерімен үйлестіре отырып, аудиторлық тексерудің әдістемелік құралын трансформациялайды, сондай-ақ консалтингтік қызметтер спектрін кеңейтеді. Нарықтағы клиенттердің сұраныстарын қанағаттандыру мүмкіндіктері пайда болады. Экономикаға шынайы есепке алу ақпараты ғана емес, сондай-ақ перспективалық бизнестәуекелдерді бағалау, кәсіпорынның алдағы уақытта жұмыс істеуіне кепілдік беру, ақпараттық жүйенің және бизнес процестердің жай-күйі мен жұмыс істеуін бағалау болып табылады. Теория мен әдіснаманы трансформациялау ғылыми білімнің - когнитивтік аудиттің және жасанды интеллектуалды аудиттің, ғылыми зерттеулердің перспективалық бағыттары болып табылады.

Үшіншіден, цифрлық технологияларды қолдана отырып аудиторлық тексеру іріктемелі аудиттен тұтас аудитке көшу негізінде аудиторлар қызметінің сапасын арттыруға қабілетті, өйткені технологиялар қағаз және электрондық ақпарат көздерін жеделдетіп өңдеуге, аудитор қолмен орындайтын салыстырулар мен растаулар жасауға мүмкіндік туғызады.

Төртіншіден, цифрлық технологиялар процедураларды жүргізуді жеңілдетіп, клиенттің ерекшеліктерін ескере отырып, аудиторлық тексеруді ұйымдастыруды ұтымды ете алады [4]. Басым аудиторлық рәсімдер автоматтандырылған ақпараттық жүйелерді бақылау құралдарының тестілері және сипаттау және алдын алу технологиялары негізінде талдамалық рәсімдер талдаушылар құрылымдалған және құрылымдалмаған ақпаратты талдауға қабілетті. Маңыздылық бухгалтерлік есепте маңызды рөл атқарады, әсіресе аудитке қатысты. Аудиторлық процедуралар мен дәлелдемелердің көлемі бұрмалаулардың маңыздылығына байланысты анықталады. Дегенмен, кейбір жағдайлар елеуліліктен төмен бұрмалаулар ақыр соңында қаржылық алаяқтыққа әкелетінін көрсетті. Бухгалтерлік есеп барысында, әсіресе аудитке қатысты маңыздылық маңызды рөл атқарады. Ол аудиторға қаржылық бұрмалауларды бағалауда уақыт пен аудитордың мүмкіндіктерінің ресурстарын шектеу арқылы көмектеседі. Аудиторлық процедуралар мен дәлелдемелердің көлемі бұрмалаулардың маңыздылығына байланысты анықталады. Дегенмен, кейбір жағдайлар маңыздылықтан төмен орын алған бұрмаланулар ақыр соңында қаржылық шиеленіске әкелуі мүмкін екенін көрсетті. Нәтижелер аудитордың аудиторлық тәуекелді түсіну қабілетін, аудиторлық құзыреттілігін және анық емес логикалық талдаудың маңыздылығын қарастыруға айтарлықтай әсер ететінін көрсетеді [5].

Сонымен, аудиторлық қызметке роботтандырылған бағдарламалық өнімдерді енгізу - бұл еліміздегі цифрлық сапаны арттыруға ықпал ете отырып, аудиторлық қызмет көрсету тиімділігін арттыруы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Абдикеев Н.М., Аверкин А.Н., Ефремова Н.А. Когнитивная экономика в эпоху инноваций[Текст]/Вестник РЭА -2010. -№ 1. -С.3–20.<https://cyberleninka.ru/article/n/kognitivnaya-ekonomika-v-epohu-innovatsiy>
- 2 Егорова И.С. Использование данных интернет-среды в аудите [Текст]/Аудитор. - 2019. - №5. - С. 14-28.
- 3 Ситнов А.А. Особенности аудита информационной безопасности бизнес-систем [Текст]/ Аудитор. – 2015.-№9 - С. 14 -22.
- 4 Жильцова Ю.В., Кемаева С.А., Козменкова С.В., Маслова Т.С. Формирование современной парадигмы аудита как прикладной науки [Текст]: Международный бухгалтерский учет. – 2018.-№17 - С. 1037–1049.
- 5 Handoko, B.L., Marcell, D.The Impact of Understanding Audit Risk, Auditor's Competency, and Fuzzy Logic Analysis to Materiality Level Consideration[Text]/ACM International Conference Proceeding Series.-2022. -P.500-506.<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57188708917>